

*Дан Ганна Василівна,*

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури  
Національної академії внутрішніх справ

## **НАПРЯМИ ЗАПОБІГАННЯ ВИКОРИСТАННЮ МАЛОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ ДЛЯ ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ В УКРАЇНІ**

**Анотація.** Висвітлюються перспективні напрями запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Визначено стратегічні та охарактеризовано загальносоціальні заходи запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Досліджено питання участі закладів освіти та соціальних служб у запобіганні даному злочину.

**Ключові слова:** дитина, малолітня дитина, права дитини, жебрацтво, злочинність, використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, запобігання.

**Summary.** Promising ways to prevent the use of a minor child for begging are highlighted. Strategic and social measures to prevent the use of a minor child for begging have been identified and characterized. The issue of participation of educational institutions and social services in the prevention of this crime has been studied.

**Keywords:** child, minor child, children's rights, begging, crime, use of a minor child for begging, prevention.

Використання заходів запобігання має бути спрямовано в першу чергу на можливість перенесення акценту із заходів кримінальної репресії на соціальну профілактику, що у підсумку має позитивно вплинути на рівень і динаміку вчинення злочинів, пов'язаних з використанням малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні.

За напрямом формування системи загально-соціальних заходів історична практика показала, що тільки боротьба з бідністю, безробіттям, пияцтвом громадян, з одного боку, організований облік, наявність спеціальних організацій, які займаються предметною роботою з даною категорією населення, створення мережі соціальних закладів, психологічних служб – з іншого боку, дозволяють максимально скоротити вуличне жебрацтво і бродяжництво. Позитивні результати можуть бути досягнуті тільки спільними зусиллями держави, церкви, громадських організацій, приватних осіб» [5, с. 230–231].

Ми повною мірою підтримуємо таку позицію, згідно з якою стан (рівень), структура й динаміка злочинності залежать від рівня досягнення концепції «держави загального благоденства», побудови в Україні соціальної та правової держави, а також від рівня ефективності функціонування соціальних інститутів.

Отже, стратегічними загально-соціальними заходами запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні слід вважати такі, як:

– скорочення бідності та безробіття;

- поліпшення умов життя;
- надання допомоги сім'ї та дітям;
- належне соціальне забезпечення верств населення, які цього потребують;

– підвищення антикриміногенної ролі засобів масової інформації. У контексті цього слід підтримати висловлену окремими вченими позицію на цей рахунок: «ЗМІ покликані формувати суспільну думку і установки людей щодо соціально-криміногенної обстановки, активізувати обговорення проблем нормативної та девіантної поведінки, сприяти утвердженню моралі підпорядкування закону, сприяти мобілізації сімейного, сусідського, общинного неформального контролю» [4, с. 76].

Дослідивши практичний досвід функціонування будинків інтернатного типу, з'ясовано, що за сучасних умов і взагалі де-факто утримання таких закладів обходиться доволі дорого і без волонтерської допомоги реалізувати їх належну діяльність вкрай важко. Через те, що в таких установах зосереджується велика кількість дітей, це формалізує роботу відповідного персоналу і не дає можливості індивідуально працювати з дітьми. Ми розуміємо, що ідеальним шляхом розв'язання цієї проблеми є, по-перше, забезпечення належного фінансування соціальної політики загалом та будинків інтернатного типу зокрема, по-друге, що логічно випливає з першого, це збільшення штату педагогічних працівників зазначених соціальних установ, що дозволить удосконалити виховну роботу з дітьми, які в них утримуються.

Проте в умовах сьогодення, коли незважаючи на формальне проголошення України соціальною державою соціальна політика не отримує належного фінансування. В контексті окреслених вище напрямків нами пропонується наступні загально-соціальні заходи:

- ширше використання практики виховання дітей, позбавлених батьківського піклування і які не мають близьких родичів, у прийомних сім'ях, фінансове стимулювання таких сімей;

- стягнення плати з батьків, чії діти виховуються в будинках інтернатного типу через поміщення в такі установи внаслідок жорстокого поводження з ними або поганого виховання в сім'ї;

- виділення державою дотацій для нужденних категорій осіб, які дійсно потребують приведення їхнього матеріального становища до рівня мінімально необхідного (у разі, коли заходи щодо працевлаштування таких осіб або отримання ними іншого законного прибутку були вичерпані). За таких умов під цю категорію осіб не підпадатимуть професійні жебраки;

- запровадження будинків реабілітації з обов'язком залученням осіб, як в них тримаються, до оплачуваної праці, за рахунок чого відшкодовувати частину вартості їхнього утримання в них (принаймні такі особи не платитимуть вартості оренди житла). Такі соціальні

установи мають отримувати дотації від держави або від органів місцевого самоврядування;

– ідеальний варіант – це в умовах децентралізації системи державного управління та підвищення рівня відповідальності органів місцевого самоврядування за справи громади (останні приклади – створення муніципальної поліції, муніципальної варти) створити спеціальний муніципальний орган, який на кошти місцевого бюджету цілеспрямовано займався би профілактичною, соціальною, реабілітаційною тощо роботою з жебраками, бродягами й іншими соціально занедбаними категоріями осіб (без визначеного місця проживання тощо). При цьому такі установи мають звільнятися від усіх місцевих податків, зборів, інших платежів.

У разі, якщо опіка над відповідними особами здійснюватиметься без залучення їх до праці з об'єктивних умов (похилий вік, хвороба, інвалідність тощо), необхідно виробити такий алгоритм надання соціальної допомоги, за якого відповідна допомога мала б бути мінімально необхідною для підтримання життя з таким розрахунком, щоб становище суб'єкта її одержання не було краще найбіднішого працюючого.

Водночас одним із критеріїв перебування осіб, які потребують соціальної допомоги, у відповідних реабілітаційних будинках має бути їхня активна участь у заходах щодо їхньої соціалізації (зокрема пошук роботи, відмова від шкідливих звичок або їхнє подолання, лікування тощо), з тією метою, щоб надання допомоги за відсутності зазначеної умови не перетворилося на нову форму професійного жебрацтва – жебрацтво у держави.

Це свого роду форма соціального паразитизму, який, на думку дослідників, являє собою «спосіб існування, за якого соціальний об'єкт задовольняє свої потреби за рахунок інших, маючи можливість задовольняти їх самостійно» [1, с. 47]. За результатами кримінологічних досліджень, небезпека соціального паразитизму вбачається в тому, що для нього характерні такі риси: проживання на доходи, отримані протизаконним шляхом; антигромадський спосіб життя; використання джерел існування, набутих, як правило, в результаті вчинення злочинів або інших правопорушень; відсутність бажання працювати [3, с. 573].

Погоджуємося також із позицією соціологів, на думку яких небезпека соціального паразитизму полягає в тому, що особи, які ведуть антигромадський спосіб життя, негативно впливають на оточуючих, демонструючи можливість вижити, не працюючи. Самовідтворенню соціального паразитизму сприяло засвоєння дітьми в ході соціалізації моделі паразитичного існування батьків [4, с. 156].

Також серед загально-соціальних заходів слід зазначити діяльність спостережних комісій щодо соціальної адаптації осіб, звільнених від відбування покарання, а також взаємодію зазначених інституцій з іншими органами за вказаним напрямом.

Серед важливих є заходи, що вживаються закладами загальної середньої освіти спільно із соціальними службами, громадськими організаціями тощо. Серед найбільш основних і значущих, а головне – ефективних, за результатами проведеного дослідження, виділяємо наступні:

1) контроль за проведенням вечорів відпочинку, розважальних програм, спортивних та позакласних заходів у закладі загальної середньої освіти;

2) контроль стану утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ях опікунів, піклувальників та прийомних сім'ях;

3) поновлення системи пришкільних таборів. Зокрема, особлива увага під час реалізації заходів цієї групи має приділятися охопленню всіх дітей кризових категорій оздоровленням у пришкільному таборі з денним перебуванням із залученням до гурткової роботи;

4) продовження практики залучення учнів та молоді до занять спортом у спортивних залах та на спортивних майданчиках у позаурочний час, вихідні та святкові дні;

5) забезпечення повного охоплення дітей шкільного віку з кризових сімей різними формами гурткової роботи в позаурочний час.

Також, одним із перспективних загально-соціальних заходів запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні є, на наше переконання, взаємодія органів державної влади із громадськими та благодійними організаціями, що працюють у сфері соціального захисту населення. До речі, згідно з преамбулою до Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» [6], він створює умови для діяльності зазначених організацій. Проте проведений аналіз його норм не визначає детального механізму гарантування таких умов, а лише надає громадським та благодійним організаціям можливість надавати соціальну допомогу бездомним особам і безпритульним дітям.

Водночас аналіз норм Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» дає можливість виділити такі загально-соціальні заходи запобігання, реалізація яких спроможна зменшити динаміку використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, принаймні за рахунок зменшення такої категорії населення, як безпритульні діти (відповідно до ст. 2 Закону, – це діти, які були покинуті батьками, самі залишили сім'ю або дитячі заклади, де вони виховувалися, і не мають певного місця проживання);

1) проведення в рамках відповідних програм освітніх та просвітницьких заходів з інформуванням населення про норми законодавства з питань придбання, відчуження, оформлення і державної реєстрації прав на житлові приміщення та земельні ділянки, про інші правочини, предметом яких є житло, щодо обов'язків і відповідальності учасників житлових та суспільних правовідносин;

проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед осіб груп ризику, спрямованої на збереження їх житла.

Відповідно до даних наукових досліджень [2, с.8], правова просвіта є потужним фактором профілактики суспільно небезпечних явищ, до яких належать також і шахрайські схеми, внаслідок яких люди втрачають житло, що впливає на збільшення кількості бездомних осіб;

2) забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб з їх числа, які до передачі під опіку чи піклування, влаштування в дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї, заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, призову на строкову військову службу в Збройні Сили України, взяття під варту або засудження до арешту, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк мали впорядковане житло, що зберігалось за ними, невідкладне вселення їх у ці приміщення і повернення їм майна, що знаходилося в цих приміщеннях на день передачі дітей під опіку чи піклування, влаштування в дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї, заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, призову на строкову військову службу в Збройних Силах України, взяття під варту або засудження до арешту, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк;

3) здійснення органами опіки та піклування контролю за дотриманням батьками та особами, які їх замінюють, житлових прав і охоронюваних законом інтересів дітей відповідно до закону;

4) влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до сімейних форм виховання;

5) організація системи закладів соціального захисту для бездомних осіб і безпритульних дітей [6].

Водночас переконані, що за стан правопорядку, і дане дослідження є тому підтвердженням, мають відповідати спеціальні суб'єкти, що відповідно актуалізує наступний рівень запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом – спеціально-кримінологічний. У свою чергу, спеціально-кримінологічні заходи реалізують не лише правоохоронні, а й соціальні інститути, до яких, серед інших, належать також соціальні служби й заклади загальної середньої освіти.

### ***Список використаних джерел***

1. Балабанова С. С. Социально-экономическая зависимость и социальный паразитизм: стратегии «негативной адаптации». *Социологические исследования*. 1999. № 4. С. 46–57.
2. Заєць А. С. Правова пропаганда як форма виховання в правовій державі. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 5. С. 7–10.
3. Криминология: учебник / под ред. В. Н. Бурлакова. Санкт-Петербург: СП ун-т МВД РФ, 1999. 608 с.

4. Лиходей О. А. Девиантное поведение и социальный контроль: на примере бродяжничества и попрошайничества в России: дис. ... д-ра социол. наук: 22.00.04. Санкт-Петербург, 2006. 374 с.

5. Максимів І. І. Психологічна характеристика об'єктивних причин втягнення дитини у жебрацтво. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 229–235.

6. Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей: Закон України від 02.06.2005 р. № 2623-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 26. Ст. 354.

**Кваша Роман Сергійович,**

аспірант відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права НАН України

## ПРЕДМЕТ ЮВЕНАЛЬНОЇ КРИМІНОЛОГІЇ

**Анотація.** Ювенальна кримінологія – підгалузь кримінологічної теорії, яка вивчає злочинність неповнолітніх, її причини та умови, особливості особистості неповнолітнього злочинця, поведінку неповнолітніх жертв злочинів, а також запобігання злочинам в середовищі неповнолітніх.

**Ключові слова:** ювенальна кримінологія, неповнолітні, ювенальна юстиція, дитина.

**Summary.** Juvenile criminology is a sub-branch of criminological theory that studies juvenile delinquency, its causes and conditions, the personality of a juvenile offender, the behavior of juvenile victims of crime, and the prevention of juvenile delinquency.

**Key words:** juvenile criminology, minors, juvenile justice, child.

Не викликає жодних сумнівів важливість виокремлення ювенальної кримінології, зважаючи на постійне зростання кількості злочинів за участю неповнолітніх. За 2019 рік в Україні вчинено неповнолітніми або за їх участі 4 088 кримінальних правопорушень. Не можна не погодитись із відомим вітчизняним кримінологом А.Ф. Зелінським у тому, що молодіжна і дитяча злочинність в Україні завжди притягувала особливо прискіпливу увагу дослідників: мова іде про перспективи подолання злочинності у майбутньому і про долю України [1, с. 224]. Звісно, не можна ставити за мету подолання злочинності, однак слід прагнути зниження її рівня.

Злочинні прояви серед неповнолітніх пов'язані із загальною несприятливою криміногенною ситуацією в державі, яка, у свою чергу, обумовлена кризою у соціально-економічній сфері, загальним низьким рівнем культури, збільшенням кількості неповних сімей внаслідок розлучень та масового виїзду батьків за кордон, неконтрольованої пропаганди злочинного способу життя у засобах масової інформації, існування підпільних ігрових закладів тощо. Однак слід констатувати, що злочинність неповнолітніх становить серйозну соціальну проблему